

MALMÖ HÖGSKOLA

Lärande och samhälle

Barn Unga Samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng

Händerna på bordet!

En studie om pedagogers syn på måltidens funktion i förskolan

Hands on the table!

A study of teachers' views on the meal function in preschool

Eva Wiking

Helen Andersson

Lärarexamen 210 hp

Barn och ungdomsvetenskap

Slutseminarium 2013-11-08

Examinator: Sara Berglund

Handledare: Linda Palla

Sammanfattning

Wiking, Eva och Andersson, Helen (2013). *Händerna på bordet! En studie om pedagoger syn på måltidens funktion i förskolan.*

Malmö: Malmö Högskola, Lärande och samhälle

Studiens syfte var att undersöka hur pedagoger ser på måltidens funktion i förskolan, vilka regler som råder och om barnen har något inflytande under måltiderna. Vårt intresse för detta ämne väcktes då vi läst en artikel i *Lärarnas Nyheter* (2011) om pedagogers roll under måltiderna i förskolan. I artikeln skrivs det att det bedrivs uppfostringspedagogik och vuxen makt i dagens förskolor. Vi valde därför att studera detta vidare och har observerat barn och pedagoger, samt intervjuat pedagoger på en förskola. Resultatet av studien visar att pedagogerna väljer att lägga stort fokus på regler som enbart är gjorda av vuxna, vilket även tidigare forskning påvisat. Vi kan se att barnen inte har inflytande gällande skapandet av reglerna, men däremot upplever vi att barnen har inflytande under måltiderna på andra vis, bland annat genom samtal.

Nyckelord: bordsskick, fostran, inflytande, regler, socialt samspel.

Förord

Vid intervjuerna med pedagogerna har vi båda deltagit. Endast en av oss deltog under observationerna under måltiderna då dessa genomfördes där en av oss är känd för barn och pedagoger sedan tidigare. Vi har båda medverkat vid transkriberingen av intervjuerna och observationerna för att under tiden föra diskussioner och plocka ut det vi tyckt varit relevant för vårt syfte och frågeställning. Litteraturen har vi gemensamt sökt oss fram till därefter enskilt läst för att sedan sammanställa till tidigare forskning. Resultatet av analysen och diskussionsdelen har vi haft många och långa samtal om vilket resulterat i en gemensamt skriven text.

Vi vill tacka vår examinator Sara Berglund då du alltid är hjälpsam, stöttande och tillgänglig!

Vi känner att vi båda bidragit lika mycket och haft samma engagemang i arbetet med vår studie.

Innehåll

1. Inledning	8
1.2 Syfte och frågeställning	9
2. Tidigare forskning	10
2.1 Inflytande	10
2.2 Regler	11
2.3 Fostran ur ett barnperspektiv och barns perspektiv.....	11
2.4 Socialt samspel	12
3. Metod	14
3.1 Metodval	14
3.2 Kvalitativ metod	14
3.3 Kvalitativ ostrukturerad intervju	15
3.4 Observationer.....	15
3.5 Urval	16
3.6 Genomförande	16
3.7 Forskningsetiska principer	17
4. Resultat och analys	19
4.1 Alla händer under bordet	19
4.2 Men alla har ju ätit upp	20
4.3 Analys och tolkning av observationer.....	21
4.4 Intervju pedagoger	22

4.4.1 Vad är det pedagogerna diskuterar kring matsituationerna?	22
4.4.2 Inga armbågar på bordet!.....	23
4.4.3 En social stund under samtal	24
4.4.4 Vägen till ett gott bordsskick	25
4.4.5 Barns inflytande	26
4.4.6 Sammanfattning	27
5. Diskussion	28
5.1 Metoddiskussion	28
5.2 Slutdiskussion	28
6. Referenslista	31

1. Inledning

Händerna på bordet! – Du får grönsaker när du ätit upp din mat! – Du får vänta med att dricka tills vi sagt varsågoda! – Du får äta upp det du tagit upp på tallriken! – Du får ta tre tuggor till innan du får gå ifrån! – Inga armbågar på bordet!

Ovanstående är bara några exempel på regler som vi har upplevt under våra många yrkesverksamma år vid måltider på olika förskolor. Vår utgångspunkt och en stor del av intresset för ämnet till studien väcktes när vi läste en debatt artikel på *Lärarnas Nyheter*s hemsida (2011), som tog upp pedagogernas roll vid måltiderna i förskolan. Pedagogerna Malena Magnusson och Kristina Sterba som skrivit artikeln menar att det bedrivs uppfostringspedagogik och vuxen makt i förskolan idag, speciellt vid måltiderna. De menar att detta strider mot *Läroplan för förskolan Lpfö98*(2010) där det står beskrivet att ”verksamheten ska bedrivas i demokratiska former och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för att de på sikt aktivt ska delta i samhället” (2010).

Under vår utbildning till förskollärare har vi insett vikten av att våga ställa sig frågan ”varför?” vid vissa tillfällen i verksamheten på förskolan. Ett av tillfällena kan vara under måltidssituationerna som av vana kan bli en ren rutinsituation, och som behöver lyftas och ventileras i arbetslaget för att finna ett gemensamt fokus. När man i arbetslaget inte diskuterar måltidernas syfte och vilka regler som gäller kan måltiderna se väldigt olika ut för barnen, beroende på vilken pedagog som sitter vid deras bord. En pedagog kan fokusera på att fostra barnen till att de får ett gott bordsskick, medan en annan pedagog kan välja att lägga fokus på att ge barnen ett socialt samspel under måltiden.

Vi menar att studien bör göras för att medvetandegöra pedagogerna om måltidernas funktion och att våga ställa sig frågan varför man som pedagog agerar på ett visst sätt. Vi ställer oss även frågan om barnen är delaktiga i reglerna kring måltiderna och om de får vara med och påverka dess utformning.

I *Läroplan för förskolan* (Lpfö:98 rev 2010) står det att förskolans verksamhet ska innehålla omsorg, fostran och lärande, och även att förskolan ska stödja familjerna i deras fostran av barnen. Som pedagog kan man då välja att fokusera på att fostra barnen till ett gott bordsskick, eller att skapa ett socialt samspel vid de pedagogiska måltiderna, eller kanske en mix av båda.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att undersöka hur pedagoger ser på måltidens funktion i förskolan.

Syftet kommer att preciseras i följande frågeställningar:

- Hur ser pedagoger på måltidens funktion i förskolan?
- Vilka regler finns det vid måltiderna?
- På vilket sätt får barnen inflytande under måltiderna?

2. Tidigare forskning

I detta kapitel kommer vi att redogöra för tidigare forskning inom området och även definiera begreppen som tas upp i vår studie. Vi har kommit fram till att det inte gjorts mycket forskning kring måltiden på förskolan, vilket har begränsat vidden av vårt material.

2.1 Inflytande

Inflytande hänger ofta samman med delaktighet, skillnaden kan beskrivas som att delaktighet är att delta i något som någon annan bestämt, medan inflytande är att få möjlighet till att på ett påtagligt sätt kunna påverka sin tillvaro (Arnér 2009). Vidare anser Johannessen och Sandvik att inflytande inte innebär att barn ska bestämma allt utan att alla ska ha lika stort ansvar i den gemenskap de tillhör, men att i slutändan ligger dock det största ansvaret hos den vuxne(2009). I styrdokumentet för förskolan står det att barn ska ha inflytande i den dagliga verksamheten, vilket innebär att man som pedagog bjuder in barnen i planeringen och utformningen av verksamheten. Arnér påtalar att om detta ska kunna ske är det viktigt att pedagogerna lyssnar och tar tillvara på barns egna tankar och idéer (2009). I samtal som sker mellan barn och vuxna menar Westlund att pedagoger får en inblick i barns tankar och idéer som kan användas som underlag i planeringen av verksamheten (2011). För att kunna förstå hur barn ser på sin omvärld och få syn på vad de tycker är viktigt, ska vi vuxna försöka tolka vad barn riktar sin uppmärksamhet emot (Arnér & Tellgren 2006). Vidare menar Arnér att när barn inte är vana att ha ett reellt inflytande över sin vardag kan detta leda till att de inte faller sig naturligt för barnen att komma med egna idéer över hur och var de kan få mer inflytande i verksamheten (2009). Därför understryker Arnér att det är viktigt att redan i tidig ålder ge barnen ett reellt inflytande för att lägga en god grund i det livs långa lärandet (2009). Barn anser att de har ett inflytande i leken, men att pedagogens ansvar och regler begränsar deras inflytande i andra delar av verksamheten i förskolan (Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson 2010). Arnér har i en av sina studier kommit fram till att barns möjlighet till inflytande och de vuxnas syn på barn ofta är oproblematiserade frågor som inte lyfts och diskuteras i förskolan(2009). En av anledningarna till detta kan vara att barn inte anses lika viktiga som de vuxna.

2.2 Regler

Regler kan förklaras som verktyg för att organisera och strukturera verksamheten på förskolan. Arnér hävdar att vuxna upplever att barn behöver regler för att styras och uppfostras, lika väl ska den vuxne finnas tillhands för barnet som en stöttande vägledare (2009). I Arnér och Tellgrens forskningsrapport om hur sexåringar ser på vuxna påvisar de att barn tar förgivet att vuxna bestämmer och sätter regler som barnen accepterar utan att ifrågasätta. Vidare menar de att ju yngre barnen är desto mer tillåtande är de vuxna och för de lite äldre barnen finns det fastare regler om vad barnen får och inte får göra (2006). Regler som endast är skapade av vuxna kan enligt Arnér verka svårbegripliga för barnen. Hon beskriver vidare att om barnen istället är delaktiga i skapandet av reglerna upplevs de mer meningsfulla och lättare att förstå för barnen. Barn upplever ofta att regler innebär sådant de inte får lov att göra, de känner sig begränsade och hindrade av de regler som finns i förskolan. Ibland kan barnen ha en lösning på problemet istället för en given regel men framför den inte (2009). Vuxna har makten att bestämma när, hur ofta och om barnen får ha inflytande. Pedagogerna måste våga släppa kontrollen och gå ifrån gamla invanda mönster, regler och rutiner och ställa sig frågan varför reglerna finns. Vidare hävdar Johannesen och Sandvik att om pedagoger granskar sig själva kommer de förmodligen fram till att de fyller barnens vardag med rutiner och regler (2009).

2.3 Fostran ur ett barnperspektiv och barns perspektiv

Barnperspektiv och barns perspektiv är begrepp som kan förväxlas och tolkas för samma innebörd. Vid analyser av olika situationer som uppstår i förskolan, kan pedagoger utgå från dessa olika perspektiv. Barnperspektiv kan definieras ur Arnér och Tellgrens (2006) synvinkel som hur den vuxna försöker tolka barns situation ur ett vuxenperspektiv och tro sig förstå hur barn tänker, detta vidhåller även Pramling Samuelsson, Sommer och Hundeide men de understryker att barnet ses som ett objekt av vuxna vilket innebär att man ser barnet som ett slags föremål och inte som en individ (2011). Arnér och Tellgren menar vidare att ett barns perspektiv innebär att man som vuxen sätter sig in i att se saker ur barnens egen synvinkel genom barns ögon. För att kunna sätta sig in i ett barns perspektiv måste vuxna vara lyhörda och bekräfta barns berättelser (2006). När man ser något utifrån ett barns perspektiv enligt

Pramling Samuelsson, Sommer och Hundeide använder man sig av barnens egna ord och tankar. Fostran innebär att få barn att uppfylla de krav de vuxna ställer på barnen och vid måltiderna resulterar fostran i ett gott bordsskick (2011). Att fostras till ett gott bordsskick menar Norman som studerat språkets betydelse i förskolan, är en komplex lärandeprocess som innehåller många krav på barnet. Så som att kunna hantera sina händer, lägga upp mat, sitta still på stolen, inte tala med mat i munnen och att samtala i lagom ljudnivå (2003). Fostran kan ha utgångspunkt ur ett barnperspektiv eller vuxenperspektiv. Skillnaderna på dessa olika perspektiv är hur pedagogen förhåller sig i samtalet med barnet. I vuxenperspektivet använder sig pedagogen av mer meningsbärande tecken i fostran såsom till exempel ”tack så mycket” och ”varsågod”. Det är utifrån pedagogens villkor som samtalen styrs. Utifrån ett barnperspektiv använder pedagogen sig av mindre meningsbärande tecken och samtalen utgår från barnens intressen. Uppfostran ur ett barnperspektiv lägger vikten vid att på ett lekfullt vis lära ut måltidens rutiner och regler (Norman 2003). Markström menar att förskolan har blivit en arena för att göra barn skolfärdiga, vilket då leder till att förskolan blir som en förberedelse inför skolan. Barn fostras hela tiden till att bli något annat istället för att fokusera på det som sker här och nu (2005).

2.4 Socialt samspel

Socialt samspel kan förklaras genom att barn uppmärksammar vad andra barn och vuxna gör och på det viset lär sig kommunicera med människor i omgivningen menar Sträng och Persson (2003). Samspel kan enligt Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson beskrivas som att barnen kommunicerar med varandra, detta kan ske genom att barnen agerar kroppsligt eller verbalt som leder till en reaktion hos den andra (2010). Westlund menar att måltiden är en bra plats för barnen att uttrycka sina tankar och idéer, då det oftast inte är så många runt bordet. Här kan barnen skapa inflytande i relation till andra barn och vuxna. I dessa situationer är det viktigt att pedagogerna har ett tillåtande förhållningssätt och uppmuntrar barnen att kommunicera med varandra (2011). I en jämförelse hur samtal i förskolan styrs kommer Arnér fram till slutsatsen att om barn ges möjligheten att styra samtalen blir de djupare och längre än om samtalet styrs av en pedagog som ställer frågor till barnen (2009). Bae har forskat om samspelet under måltiden mellan barn och vuxna och kommit fram till att

samspelet skiftar mellan samarbete, dialog, humoristiska inslag och gränssättning från de vuxna (2009).

3. Metod

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för vilken metod vi valt att använda i vår undersökning och varför. Vi kommer även presentera vilken urvalsgrupp vi har undersökt och hur arbetet genomförts.

3.1 Metodval

Larsen menar att en metod ”kan betraktas som ett verktyg eller redskap” (2009:17) för att få svar på det man väljer att undersöka, men även hur man hämtar information och tolkar den. Innan man väljer val av metod är det viktigt att tänka på vad det är man är ute efter i studien. Stukát menar att forskningsproblemet avgör vilken metod man ska använda sig av och inte att man bara ska ta det som man har förkunskaper om t.ex. intervjuer, utan att först ha undersökt lämpligheten i relation till studiens syfte. Han upplever vidare att intervjuer ofta väljs slentrianmässigt när en annan metod i vissa fall hade varit lämpligare (2011). Larsen beskriver att den kvalitativa metoden kan innehålla data i olika former som t.ex. observationer, texter, intervjuer, bild och ljudinspelningar (2009). Den vanligaste formen är kvalitativa intervjuer och observationer.

3.2 Kvalitativ metod

Kvalitativ forskning syftar till att få fördjupad förståelse för människors olika idéer, handlingar och beslutsfattande. Stukát förklarar den kvalitativa metoden som ett sätt att tolka och skaffa sig helhetsförståelse om en enskild händelse eller situation (2011). Kvalitativ metod används ofta om man vill ha mycket information om en specifik situation menar Larsen (2009). Då vi i vår studie undersöker olika pedagogers syn på måltiderna, men även en djupare förståelse för måltiderna på just denna förskola valde vi att använda oss av kvalitativ metod.

3.3 Kvalitativ ostrukturerad intervju

Den kvalitativa intervjumetoden kan ske med öppna frågor där man vill få fram olika personers åsikter i en viss kategori, vilket kallas mjukdata. Här kan presentationen av data ske i löpande text med citat. Ostrukturerad intervju utgår från en checklista av frågor som ställs i den ordningen som intervjuaren bjuder in till hävdar Stukát (2011). Vidare menar Stukát att en ostrukturerad intervju är anpassningsbar och att man kan fördjupa sig och ställa följdfrågor om det uppkommer oväntade svar (2011). Vi har valt att använda oss av kvalitativa ostrukturerade intervjuer då vi anser att det passar för syftet i vår studie. Detta har vi valt för att få förståelse för vad en grupp människor, i det här fallet pedagoger i förskolan har för tankar, olika åsikter och uppfattningar kring matsituationerna och vilka regler de har och varför. Fördelen med kvalitativa ostrukturerade intervjuer menar Larsen är att man träffar informanten ansikte mot ansikte och att det underlättar om man vill ställa följdfrågor eller fördjupa sig i svaren (2009). Det är även en fördel då man direkt kan få något förklarat i svaren så det inte uppkommer några missförstånd.

3.4 Observationer

Stukát menar att för att ta reda på vad människor gör och inte bara säger är det bäst att använda någon form av observation. Det är även en fördel att kunna gå tillbaka och lyssna på inspelningen flera gånger (2011). Stukát hävdar att resultatet blir konkret och ett hållbart underlag för fortsatt tolkning. Nackdelen med en ljudinspelning kan vara att gruppen känner sig iakttagen och att situationen inte blir ”normal” (2011). Vi valde att göra ljudinspelning istället för att videofilma måltiderna då vi menar att kameran tar upp för mycket fokus från observationstillfället och situationen inte blir som det brukar för barnen och pedagogerna. Under observationerna valde vi att göra stödanteckningar utifrån våra iakttagelser för att få med kroppsspråket.

3.5 Urval

Vi har valt att göra våra observationer, intervjuer och ljudinspelningar på en förskola utanför Malmö som vi fortsättningsvis kommer kalla Myran. Urvalet baserades på en förskola där en av oss sedan tidigare är känd för både barn och personal, vilket framförallt underlättade vid ljudobservationerna med barnen. Myran ligger mitt i ett samhälle med närhet till parker och en skog. Förskolan har fem avdelningar med blandade barngrupper i åldern 1-5 år. För tillfället är 24 barn inskrivna på avdelningen där studien är gjord. För att få en empiri som konkretiserade vår frågeställning har vi valt att koncentrera observationerna och ljudinspelningarna till lunchen. Vi valde att koncentrera oss på ett och samma bord vid samtliga observationer. Eftersom barnen har bestämda platser var det också samma sex barn som medverkade vid varje observation. Barnen i studien har vi gett fingerade namn. De är Christoffer 5 år, Ellen 2,5 år, Ellinor 3 år Johan 4,5 år, Martin 5 år och Olle 5år. Vid bordet satt också en av oss med och Carin som är förskollärare på avdelningen. På avdelningen arbetar tre förskollärare och två tillfälligt anställda utan någon pedagogisk utbildning. Vi har intervjuat de tre förskollärarna på avdelningen. Detta har vi gjort för att få så många olika uppfattningar som möjligt på synen om måltiderna och reglerna vid lunchen som är syftet med vår studie. Fortsättningsvis kommer vi kalla dem vid fingerade namn. De två tillfälligt anställda har vi valt att inte intervju, då den ena endast arbetar halvtid på avdelningen och den andra hade gått hem för dagen då vi genomförde våra intervjuer.

3.6 Genomförande

Vid genomförandet av empirin började vi med observationerna. De skedde vid två olika tillfällen och pågick under ca 40 minuter per gång vid lunchen på Myran. Vid dessa tillfällen deltog endast en av oss. Under måltiderna har vi valt att göra ljudinspelningar med hjälp av mobiltelefonen för att fånga upp samtalen under matsituationerna så mycket som möjligt. En utav oss har även suttit med vid bordet då ljudinspelningarna har pågått för att kunna föra stödanteckningar, studera kroppsspråk och vad som händer kring matbordet som syns men inte hörs. Intervjuerna med pedagogerna har vi valt att göra med en pedagog åt gången och med ostrukturerade intervjuer som bygger på öppna frågor utan en viss ordning, då vi ville få varje pedagogs syn på matsituationerna. För att få med så mycket som möjligt av intervjuerna

spelade vi in ljudet med hjälp av mobiltelefon. Detta för att kunna gå tillbaka och lyssna flera gånger när vi analyserade materialet. Lökken och Söbstad menar att ljudinspelning är en nödvändighet när det gäller intervjuer först och främst med barn men även vuxna för att kunna lyssna, ställa motfrågor och kunna koncentrera sig på kroppsspråket av respondenten (1995). Det gav oss också möjlighet att en av oss kunde föra stödanteckningar och observera respondenternas kroppsspråk och ansiktsuttryck under intervjun. De ostrukturerade intervjuerna med de tre pedagogerna genomfördes vid ett tillfälle och pågick mellan 20-30 minuter per intervju, då deltog vi båda två. Materialet har vi analyserat tillsammans. Observationerna har vi transkriberat och lyssnat på ett flertal gånger för att fokusera på det som var viktigt för vår studie. Där efter har vi tolkat materialet med hjälp av litteraturen. Intervjuerna har vi tillsammans transkriberat och delat in i olika teman för att på så vis få svar på våra frågor utifrån vår frågeställning. Vidare har vi tolkat och analyserat materialet med stöd från litteratur och tidigare forskning.

3.7 Forskningsetiska principer

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för de fyra etiska regler som gäller vid forskning enligt Vetenskapsrådet (2002) samt hur vi har förhållit oss till dem i studien.

- **Informationskravet**

Deltagarna ska bli informerade om deras uppgift i studien och vilka villkor som råder. De ska även upplysas om att deras deltagande är helt frivilligt och kan avbrytas om så önskas. I vår studie har vi följt detta genom att delge pedagogerna hur vår undersökning kommer att gå till och förklarat syftet med den. Vi har även informerat om att materialet vi får in bara kommer att användas i denna studie och sen förstöras.

- **Samtyckeskravet**

Detta krav innebär att man som forskare ska ha alla deltagares samtycke för att medverka. Är någon deltagare under 15 år kan det även krävas förälders/vårdnadshavares samtycke. De som deltar i undersökningen ska ges möjlighet att själva avgöra om de vill delta, och hur länge, och under vilka villkor de deltar. I vår studie har vi följt detta genom att informera berörda föräldrar om studien och dess

syfte, och lämnat ut ett svarsbrev för att få deras tillstånd om deras barn får delta eller inte. Samtliga föräldrar tillät att deras barn att delta i studien. Vi har även fått samtycke av samtliga pedagoger som deltar i studien.

- **Konfidentialitetskravet**

Alla uppgifter om de som deltar i forskningen skall hanteras konfidentiellt och inte delges till någon obehörig. I vår studie har vi följt detta genom att med största anonymitet bevarat det insamlade materialet. Vi har informerat alla deltagare om att deras och förskolans namn kommer att vara fingerade, och att allt material vi fått in kommer förstöras efter avslutad studie. Vi informerade också deltagarna om att det är endast vi som forskare som kommer ha tillgång till att lyssna på ljudinspelningarna vi gjort under studien.

- **Nyttjandekravet**

Har man fått in material om enskilda personer får detta bara användas till forskning. I vår studie har vi följt detta genom att endast använda det insamlade materialet till denna studie och kommer efteråt förstöra materialet. I efterhand kommer deltagarna i studien ges möjlighet att ta del av studien och dess resultat om de så vill.

4. Resultat och analys

Med utgångspunkt från vårt syfte som är att undersöka hur pedagoger ser på måltidens funktion i förskolan, redovisar vi här resultatet av intervjuer och observationer. Varje del avslutas med en tolkning och analys.

4.1 Alla händer under bordet

I följande stycken redovisas två observationer som genomförts vid den aktuella förskolan under lunchen.

Barnen sätter sig på sina bestämda platser. Runt bordet sitter sex barn. Det är Olle 4 år, Martin 4 år, Christoffer 5 år, Ellen 2,5 år, Ellinor 3 år, Johan 4,5 år och förskolläraren Carin. Bordet är redan dukat av en annan pedagog på avdelningen. Maten kommer på en vagn från köket som en av de andra pedagogerna på avdelningen har hämtat. Maten dukas fram på bordet av Carin och sedan skickas potatisen och grönsakerna runt bordet och barnen lägger själva upp så mycket de orkar äta. Carin berättar under observationen att barnen ska ta upp av all mat men tvingas inte äta upp det de inte tycker om och att alla ska prova minst en grönsak. Eftersom det idag inte finns en hel köttbit till alla kring bordet frågar Carin vem som orkar en hel eller vill ha en halv köttbit. Barnen börjar nu dela sin mat och Carin frågar om det är någon som behöver hjälp. Ellen svarar att hon behöver hjälp med köttet och Carin hjälper henne dela. Under tiden barnen delar sin mat börjar pojkarna samtala om två hästar som står i en hage utanför förskolan. Idag har barnen haft utedag och gått förbi hagen. Flickorna lyssnar intresserat på samtalet men säger ingenting utan fortsätter att dela. Även Carin är med i samtalet kring hästarna. Samtalet är glatt och barnen och pedagogen skämtar om något roligt en av hästarna gjorde i hagen. Carin påtalar för Ellinor att hon får vänta med att börja äta då alla inte hunnit dela sin mat och matramsan inte är läst. Efter en stund har alla delat färdigt och fått dricka till maten och Carin undrar om de är beredda på matramsan. Nu har barnen händerna under bordet och de börjar läsa ramsan: ”alla händer under bordet tills vi säger det magiska ordet varsågod”. Martin grimaserar och ”himlar” med ögonen under ramsan, Carin talar nu med Ellen och Ellinor och bryr sig därför inte om Martin. Samtidigt som barnen äter, talar Martin om för pojkarna att han sa ”fel” när ramsan lästes upp. De talar om detta en stund

tills Carin påtalar för Ellinor: ”inga fingrar i munnen tack!” Ellinor tar ut fingrarna ler lite skamset och fortsätter att äta. Carin upptäcker att Martin har smutsiga händer och frågar vänligt om han har tvättat händerna, Martin säger ”ja” men Carin säger ”nej” och hon ber honom vänligt att gå och tvätta händerna. Under tiden Martin tvättar händerna berättar Christoffer för Carin:

Alltså denna maten var så god att jag skulle vilja ha receptet på en lapp på min hylla, så kan mamma laga detta hemma! (Christoffer)

Ja då gör vi det Christoffer! (Carin)

Carin ber Olle att ta ner armbågarna från bordet och då gör han det. Johan har handen under bordet och Carin visar med ögonkontakt och pekar på bordet var handen ska vara och Johan tar upp handen. Detta sker diskret och ingen av de andra barnen reagerar. Nu har de flesta barnen ätit färdigt och lagt sina bestick på tallriken, de som är färdiga får duka av genom att sätta tallriken och glaset på diskbänken. Ellinor som äter lite långsammare än sina kompisar sitter i lugn och ro kvar och äter.

4.2 Men alla har ju ätit upp

Måltiden inleds på samma sätt som första observationen, maten läggs upp, delas och nu ska matramsan läsas. Även denna gång är det Martin som himlar med ögonen. Han får en tillsägelse i form av en allvarlig blick av Carin och börjar istället äta. Barnen har ett favoritglas med ränder på som alla vill ha, nu har Olle fått glaset och Christoffer berättar att han aldrig får detta glaset och nu borde det vara hans tur. Carin svarar: ”att det kan du få i eftermiddag när vi ska äta mellis”. Carin säger tyst till Johan att ha händerna på bordet och han tar upp händerna från knät. Idag samtalar barnen om lava vid bordet och Carin deltar aktivt i samtalet genom att fråga barnen olika saker om lava. Under tiden påtalar Carin med pekfinger på munnen för ett av barnen att tugga med stängd mun. Olle som nu har ätit upp börjar snurra på stolen och prata med ett annat barn vid det andra bordet, Carin säger nu vänligt till Olle att vända sig om och ha händerna på bordet.

Händerna på bordet Johan! (Carin)

Men alla har ju ätit upp! (Johan)

Det ser ju inte ut så för att alla har ju inte lagt besticken på tallriken! (Carin)

Johan gör som pedagogen säger, vänder sig om och lägger besticken på tallriken och börjar tala med en annan kompis vid bordet. Då alla som är färdiga lagt sina bestick på tallriken börjar barnen duka av och måltiden är slut för denna gången.

4.3 Analys och tolkning av observationer

I förberedelsen inför måltiden är barnen inte delaktiga såsom i dukning och hämtning av matvagnen, då detta görs av pedagogerna. Däremot är barnen aktivt delaktiga i att lägga upp sin mat och dela den och barnen får också tänka till hur mycket de orkar. Här bjuder pedagogen in barnen till ett aktivt deltagande och möjlighet att påverka sin egen situation. I denna situation menar vi att pedagogen ser barnet som kompetent nog att själv kunna avgöra hur mycket mat man skall lägga upp på tallriken. Pedagogen finns hela tiden till hands för att hjälpa barnen om det behövs.

Då matransan läses uppfattar vi det som att de äldre barnen runt bordet tycker det är tråkigt och visar detta genom att säga fel ord och himla med ögonen. Vid det ena tillfället då detta sker väljer pedagogen att inte reflektera över det, men vid nästa tillfälle reagerar hon genom att ge honom en allvarlig blick. Det vi upplever i denna situation är att ett av barnen visar sitt missnöje med matransan utan att säga det rakt ut och vi undrar vidare hur pedagogen tolkar detta.

Vi ser det som att det är barnen som styr valet av samtal runt bordet och även att pedagogen deltar intresserat i samtalen. Här kan vi dra en parallell till det Eidevald (2009) hävdar i sin forskning om barns samtal att det är viktigt att man som pedagog tar sig tid och lyssnar till barnen och låter dem samtala tillsammans på sina villkor och om sina intressen. Vidare menar Eidevald att på det viset blir samtalet inte vuxenstyrt och att det är pedagogen som står i centrum och styr konversationen. Flickorna är inte så aktiva i samtalen men vi uppfattar det som att de lyssnar intresserat och är nöjda med det. Barnen kanske är tysta för att kunna koncentrera sig på att lyssna på samtalet och föreställa sig en inre bild. Vi undrar om man hela tiden måste vara med i ett samtal, kan man inte bara få sitta och lyssna? Stämningen runt bordet är lättsam och glad men Carin vidhåller ändå sina regler och påtalar detta under måltiden. Det blir inga avbrott i samtalen då pedagogen påminner barnen om reglerna eftersom tillrättavisningen ibland sker med kroppsspråket. Uppfostran till ett gott bordsskick

sker här genom både kroppsspråk och med rösten, genom det hävdar Norman att man ger barnen ett mer lustfyllt lärande (2003). Då ett av barnen påtalar att maten var god och ber om receptet är pedagogen lyhörd inför barnets önskningar. Carin är tillmötesgående även när situationen med favoritglaset uppstår, då hon lovar att han ska få det till mellanmålet. Vi ser det som att pedagogen lägger stor vikt vid de gemensamt uppsatta reglerna som t.ex. lägga besticken på tallriken. Här upplever vi att pedagogen använder sig dels av ett vuxenperspektiv, då hon tillrättavisar barnen utifrån de vuxnas värderingar. Men hon utgår även ifrån ett barns perspektiv när hon samtalar med barnen.

4.4 Intervju pedagoger

I följande avsnitt har vi valt att dela upp resultatet i underrubriker utifrån olika aspekter kring matsituationen. I slutet av varje stycke redovisar vi vår tolkning och analys av materialet.

4.4.1 Vad är det pedagogerna diskuterar kring matsituationerna?

Här var vi nyfikna på om pedagogerna ansåg sig diskutera matsituationerna och vad det var de diskuterade.

Pedagogerna i vår studie, totalt tre stycken, hävdar att de reflekterar över och diskuterar matsituationerna ofta. Vad de diskuterar kan upplevas skiftande. En av pedagogerna menar på att det är mest mat och hänsynsregler, t.ex. att tugga med stängd mun och tala i normal samtalston som diskuteras. Två av pedagogerna hävdar att diskussionerna handlar om hur de skall lyfta fram de barn som sitter tysta vid måltiderna och eventuellt flytta de barn som inte fungerar att sitta bredvid varandra.

Här förstår vi det som att pedagogerna upplever att de diskuterar matsituationerna mycket och ofta. Eftersom pedagogerna har skiftande uppfattningar i frågan kan vi tolka det som att de inte diskuterar och reflekterar ämnet så mycket som de själva uppfattar det. Utifrån informanternas svar kan det upplevas som att deras diskussioner kommer upp när det är något problem, som t.ex. när någon behöver byta plats vid matbordet. Detta får oss att tolka att

diskussionerna oftast handlar om praktiska saker och inte om regler. Vi ställer oss frågan om varför pedagogerna strävar efter att stärka de barn som väljer att sitta tysta vid måltiden. Vissa barn kanske väljer att inte prata så mycket när de äter. Är det så att pedagogerna vill att alla deltar aktivt i samtalen under måltiden för att detta upplevs som att man trivs med situationen?

4.4.2 Inga armbågar på bordet!

I detta stycke redovisar vi vilka regler pedagogerna har under måltiderna på förskolan.

Då vi undrar vilka reglerna är berättar två av pedagogerna att barnen inte får ha armbågar på bordet, att de måste tugga med stängd mun, ha händerna på bordet och smaka på minst en grönsak. Den tredje pedagogen nämner inte vilka arbetslagets regler är utan menar att hon inte fokuserar så mycket på reglerna utan mer på att alla barnen ska trivas och ha en trevlig stund. Hon påtalar också att reglerna är lite olika viktiga för pedagogerna men hävdar att de har samma tydliga regler för barnen oavsett vilket bord man sitter vid. Vidare hävdar en av pedagogerna att stor vikt läggs vid att förklara reglerna för barnen och varför de skapats. Detta påtalar även Arnér som menar att regler blir mer meningsfulla och lättare att förstå om barnen är delaktiga och får en förklaring till varför de finns (2009). Alla pedagogerna gör gällande att det är viktigt med regler då det är av stor vikt att barnen lär sig ett gott bordsskick.

Reglerna finns nedskrivna och dessa delas ut till föräldrarna när barnen börjar på förskolan. Detta för att föräldrarna ska veta vilka regler som gäller vid måltiderna på förskolan och eventuellt kunna välja att följa samma regler hemma.

Vi ser det som att det finns många regler som barnen ska ha i minnet vid måltiderna för att lära sig ett gott bordsskick. Men även regler för hur man för ett samtal, lyssnar på sina kompisar och vänta på sin tur att tala. Här uppfattar vi det som att pedagogerna har en föreställning om hur en måltid ska se ut och hur man ska uppföra sig sett ur ett vuxenperspektiv, det vill säga att man tror sig se till barnets bästa. Arbetslaget menar att reglerna inte ifrågasätts av barnen. Här kan vi se en tydlig koppling till Arnér och Tellgren som hävdar att barn inte ifrågasätter att vuxna bestämmer utan tar det förgivet att det är så

(2006). Vi tolkar det som att barnen accepterar reglerna eftersom de får en utförlig förklaring och en förståelse till varför reglerna finns. Alla pedagoger är väl medvetna om vilka reglerna är men de kan vara olika viktiga för dem.

För pedagogerna kan regler under måltiden vara ett redskap för att kunna skapa ordning och kontroll vid måltiderna. Genom att reglerna är nedskrivna och gemensamma motverkar man att pedagogerna har olika regler utifrån personliga erfarenheter och tyckande vid måltiderna, vilket annars kan upplevas rörigt för barnen.

4.4.3 En social stund under samtal

När vi bad våra informanter beskriva hur de ser på måltiderna på förskolan var de eniga om att det först och främst handlar om att barnen skall äta och bli mätta. Vidare berättar en av pedagogerna att hon ser måltiderna som en social stund, där man samtalar om vad som hänt under dagen och lyssnar på barnens tankar och idéer. En pedagog menar:

Jag ser det som en pedagogisk måltid där man interagerar med andra och samtidigt lär hur man delar med kniv och gaffel.

En av de andra pedagogerna beskriver måltiderna som att vissa dagar är det lugnare än andra. Hon berättar vidare att ibland sitter de vid fyra bord istället för tre, vilket har gjort måltiderna lugnare. Hon påtalar även att de försöker ta tillvara på stunden vid matbordet när man är en mindre grupp barn och inte så mycket annat som stör och distraherar runt omkring. I och med detta ges det utrymme för den pedagogiska stund som informanterna beskriver att de strävar efter att få under måltiden. Vi kan se ett mönster att det är viktigt för pedagogerna att barnen kan sitta still på stolen, äta med kniv och gaffel och att följa de regler som pedagogerna kommit fram till. Norman (2003) menar att eftersom måltiden återkommer flera gånger per dag är den ett viktigt inslag och en rutin i förskolan. Hon påtalar vidare att måltiden uppfyller barns behov av mat och dryck men även en vuxenledd inlärningsituation som grundar sig i givna rutiner. I vår studie kommer det fram vikten av att pedagogerna är goda förebilder då barnen imiterar hur den vuxne agerar och samtalar vid matbordet. Detta vidhåller även Norman (2003) som beskriver det som att barns lärande är en aktiv upplevelse av erfarenheter och ett samspel med pedagogens språk, gester och symboler. Genom samtalen under måltiden ges det utrymme för barnen att delta utefter sina behov, vilket kan resultera i att det växer

fram en dialog som alla vid bordet deltar i. För de barnen som väljer att inte prata så mycket i större grupp är denna stund vid måltiden ett tillfälle att kunna utveckla detta. Barnen blir bekräftade genom att deltagarna ställer följdfrågor eller fullföljer deras berättelser. Samhörigheten stärks genom att samtalen grundar sig i upplevelser man gjort tillsammans i gruppen på förskolan. Pedagogerna är eniga om att grunden till att det skall bli denna sociala stund vid måltiden är att man följer de regler som finns.

4.4.4 Vägen till ett gott bordsskick

I följande stycke redogör vi för varför pedagogerna har regler vid måltiderna. Alla tre pedagoger är överens om att de anser att det krävs regler för att skapa en trivsamt måltid tillsammans, men även för att barnen skall lära sig ett gott bordsskick. Norman menar att begreppet bordsskick innebär ett artigt uppträdande och ett kontrollerat uppförande (2003). Bordsskick kan beskrivas som en kulturell tradition om hur vi äter. Denna tradition kan se olika ut beroende på tid, rum och plats, men ett bordsskick är något vi använder oss av hela livet och därför bör grunden skapas i tidig åren. En pedagog uttrycker:

Lite fostran är det under måltiden. Det är extra viktigt med ett gott bordsskick ju äldre man blir.

Att det är fostran vidhåller även en av de andra pedagogerna som beskriver att deras fokus ligger på att ge barnen ett gott bordsskick, dvs. att barnen ska kunna sitta still och äta ordentligt. Hon belyser vidare vikten av att den vuxne har ett stort ansvar för att finnas tillhands och hjälpa till när det behövs. Vidare berättar de att deras regler är ett verktyg för att uppnå den trivsamma och lugna stund som de strävar efter att måltiden ska vara på förskolan. Arnér och Tellgren belyser detta genom att säga att vuxna tror att barn behöver regler och mycket fostran i förskolan. Ibland kan det upplevas som att vi vuxna är rädda för att det skall bli oordning och stökigt utan regler. Detta beskriver Arnér och Tellgren genom att säga att när de vuxna upplever att hamna i kaos pga. att de tappat kontrollen i en viss situation ofta kan ta till sin makt för att styra upp det hela (2006).

Vidare i intervjun tar en av pedagogerna upp vilken stor roll förskolan har i skapandet av att barnen får ett gott bordsskick. Hon menar att i skolan finns inte möjligheterna och hemma antar pedagogen att många barn äter framför tv:n vilket enligt henne inte gynnar skapandet av ett gott bordsskick.

Här kan vi se att pedagogerna fokuserar på att skapa ordning och tydlig struktur för att barnen ska få ett gott bordsskick, utifrån ett vuxenperspektiv. Det vill säga hur vi vuxna anser att måltiden ska se ut. Här ställer vi oss frågan om hur måltiderna i förskolan hade sett ut utan alla dessa vuxenskapade regler och istället byggt på diskussioner och samtal om hur man skapar en trivsamtillsammans, för såväl barn som vuxen.

4.4.5 Barns inflytande

Här redovisar vi om barnens inflytande i skapandet av reglerna vid måltiderna.

Pedagogerna är överrens om att reglerna inte skapats i demokratisk anda, utan har endast skapats av pedagogerna. En av pedagogerna menar:

Barnen blir delaktiga på det viset att de får göra mycket själva under måltiden, såsom att ta upp och dela maten själva.

Här upplever vi skillnader i hur pedagogerna ser på barnens inflytande och delaktighet under måltiderna. Deras inflytande kan tolkas som att det består i att barnen skall få ta upp sin mat och försöka dela själva, men kan även tolkas som att de skall få vara med och skapa de regler som gäller vid måltiderna på förskolan. En av pedagogerna berättar vidare att vid lunchen har barnen fasta platser, men vid de andra måltiderna får barnen inflytande genom att de själva får välja var de ska sitta. Även en annan pedagog vidhåller att barnen inte varit delaktiga i att skapa reglerna men hävdar att barnen håller med om reglerna, som t.ex. att inte prata med mat i munnen eftersom man inte kan höra vad man säger. Genom att reglerna endast är skapade av pedagogerna är barnen inte delaktiga i besluten om vilka regler som ska gälla under måltiderna. Därför vara svåra för barnen att hålla i minnet. Här kan vi se en koppling till Arnér och Tellgren som menar att om barn är delaktiga i skapandet av reglerna känns det mer meningsfullt och blir på så vis lättare för barnen att minnas (2006). Pedagogerna hävdar att reglerna inte bekommer barnen och att de inte ifrågasätts. Här blir vi nyfikna på hur pedagogerna drar denna slutsats. Kanske är måltiden en del av förskolverksamheten där barn ges mindre del till inflytande jämfört med andra delar i verksamheten? Här kan det ses som att vuxna har makten att bestämma när och i vad barnen ska ha inflytande.

4.4.6 Sammanfattning

Vi tolkar det som att pedagogerna i första hand ser måltidernas funktion som att barnen ska äta sig mätta. Därefter ser pedagogerna måltiden som en social stund där barn och vuxna interagerar tillsammans. Vi ser det som att pedagogerna vill ha en tydlig struktur och att barnen ska följa de regler som vuxna har skapat, vilket kan leda till ett gott bordsskick. Barnen får inflytande under måltiden genom att samtala fritt och lägga upp önskad mängd mat på tallriken samt att dela själva.

5. Diskussion

I följande stycke kommer vi diskutera vårt val av metod och även resultatet av vår studie samt förslag till vidare forskning.

5.1 Metoddiskussion

Intervjuerna av pedagogerna genomförde vi som kvalitativa intervjuer efter förutbestämda frågor. Så här i efterhand ångrar vi att vi inte ställde fler följd frågor för att få ett djupare material. Vi hade i dagsläget också valt att intervjua de två tillfälligt anställda för att kunna jämföra deras uppfattning av val av fokus med den pedagogiskt utbildade personalen och sett om de hade en annan uppfattning om vilket fokus de hade på måltiderna. Men i det stora hela är vi dock nöjda med resultatet av pedagogintervjuerna. Mindre nöjda är vi med de barnintervjuer som genomfördes men inte gav oss någonting av värde för studien och därför ströks. Barnens svar under intervjun hängde inte ihop med frågorna troligtvis för att de inte förstod frågorna.

Vi är tillfredsställda med observationerna och att endast en av oss var närvarande då denna var känd för barnen sedan tidigare. Detta gjorde att allt var som vanligt för barnen och inte påverkade deras naturliga sätt att vara. Om vi båda deltagit under observationerna hade vi kanske kunnat uppfatta situationen på olika vis. Men samtidigt hade det blivit en onaturlig situation för barnen då allt inte varit som vanligt.

Det vi hade velat göra annorlunda är att genomföra en likadan studie på en annan förskola och jämföra resultatet men det kan ju vara vårt bidrag till vidare forskning. Resultatet av studien har fått oss att fundera på hur vi kan göra matsituationen bättre på förskolan där vi arbetar.

5.2 Slutdiskussion

Vi är väl medvetna om att vår studie inte kan ses utifrån ett generellt perspektiv utan endast som en färskvara här och nu i just vår studie med våra förutsättningar och ambitioner.

Resultatet hade säkerligen sett annorlunda ut om den gjorts vid ett annat tillfälle och på en annan förskola.

Syftet med vår studie var att undersöka vilket fokus pedagogerna väljer att lägga vid måltiderna och varför. Vi ville även ta reda på vilka regler som finns och på vilket sätt barnen får inflytande under måltiden.

Ett av våra mål med studien var att väcka diskussioner ute på förskolor om vilket fokus pedagoger har på måltiden. Detta upplever vi att vi uppnått genom vår studie då pedagogerna har berättat att de numera diskuterar måltiden mer än tidigare. Även på vår egen arbetsplats har vi upplevt att diskussionerna väckts och ventilerats i detta ämne.

Vid en första tillbakablick av resultatet i vår studie kan vi uppleva att både via våra observationer och intervjuer är reglerna en utgångspunkt vid val av fokus för att skapa ett gott bordsskick. Vi upplever att pedagogerna är noga med regler och ordning kring bordet. Detta kan vi se som en sorts uppfostran men även en vuxenmakt då reglerna endast är bestämda av pedagogerna. Under vår studie har vi funderat på varför barnen ska ha händerna på bordet under måltiden. Här ser vi det som att det kan finnas två aspekter på förklaringen av regeln. Dels kan det vara ur en praktisk funktion för att fokusera på maten, men det kan även ses som en vuxenmakt över hur barnen ska hantera sina händer under måltiden. Vi håller med om att barnens inflytande under måltiden är begränsat, då alla tre pedagoger menar att barnen inte ges inflytande i skapandet av reglerna. Därför har reglerna inte skapats i demokratisk anda. Dock kan vi se att barnen ges stort inflytande i dialogerna eftersom här inte finns inga regler för hur samtalen ska se ut. Dialogerna utgår från barnens intressen och pedagogen deltar aktivt i samtalen. Möjligtvis kan vi ana att detta beror på att det endast sitter en pedagog vid bordet vilket utesluter att det hade kunnat resultera i samtal pedagoger emellan. Vi upplevde under observationerna att pedagogerna ger sig tid åt barnen och låter dem äta i lugn och ro, vilket resulterar i att ingen är stressad, varken pedagoger eller barn.

I dagens samhälle där barnen äter större delen av sina lagade mål på förskolan inser vi vikten av att förskolan ska ge barnen redskapen som krävs för ett gott bordsskick. I förskolan idag ses stora delar av verksamheten som en lärprocess där barnen ska ha stort inflytande i sin vardag enligt läroplanen. Just måltiderna på förskolan kan vara en del av verksamheten som går på rutin och inte ger barnen det inflytande de har rätt till. Vi undrar om måltiderna hade sett annorlunda ut om barnen hade fått vara medkonstruktörer av reglerna? Hade detta lett till

att det blivit kaos eller rent av en måltid där barnen får skaffa sig egna erfarenheter utifrån sitt eget handlande? Detta kan vara en fråga för vidare forskning.

6. Referenslista

Arnér, Elisabeth (2009). *Barns inflytande i förskolan: en fråga om demokrati*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Arnér, Elisabeth & Tellgren, Britt (2006). *Barns syn på vuxna: att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Bae, Berit. (2009). Samspill mellom barn og voksne ved måltidet. Muligheter for medlæring? *Nordisk barnehageforskning*, 2(1).

Eidevald, C. (2009). *Det finns inga tjebestämmare: Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek*. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.

Emilson, Anette (2008). *Det önskvärda barnet: fostran uttryckt i vardagliga kommunikationshandlingar mellan lärare och barn i förskolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2008. Tillgänglig (131117) på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/18224>

Esaiasson, Peter (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Johannesen, Nina & Sandvik, Ninni (2009). *Små barns delaktighet och inflytande: några perspektiv*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Larsen, Ann Kristin (2009). *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Malmö: Gleerups

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev. utg.] (2010). Stockholm: Skolverket. Tillgänglig (131117) på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>

Løkken, Gunvor & Søbstad, Frode (1995). *Observation och intervju i förskolan*. Lund: Studentlitteratur

Markström, Ann-Marie (2005). *Förskolan som normaliseringspraktik: en etnografisk studie*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2005. Tillgänglig (131117) på Internet: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:223570/FULLTEXT01>

Norman, Jenny (2003). *Språkspel i förskolan - uppfostran vid matbordet*. Malmö: Forskarutbildningen i pedagogik, Malmö högskola

Sheridan, Sonja, Pramling Samuelsson, Ingrid & Johansson, Eva (2010). *Förskolan: arena för barns lärande*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Sommer, Dion, Pramling Samuelsson, Ingrid & Hundeide, Karsten (2011). *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Sträng, Monica H. & Persson, Siv (2003). *Små barns stigar i omvärlden: om lärande i sociokulturella samspel*. Lund: Studentlitteratur

Stukát, Staffan (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Westlund, Kristina (2011). *Pedagogers arbete med förskolebarns inflytande: en demokratididaktisk studie*. Licentiatavhandling Malmö: Malmö högskola, 2011

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. (2002).
Stockholm: Vetenskapsrådet. Tillgänglig på Internet:
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf